

VOJNI I POLITIČKI ZNAČAJ PROBOJA SOLUNSKOG FRONTA

IZ SAOPŠTENJA KOMANDANTA SAVEZNIČKIH TRUPA NA SOLUNSKOM FRONTU, GENERALA FRANSE d'EPERE-a

16. septembra 1918.

I. — Napad, otpočet juče — 15. septembra — na frontu srpskih armija, uz sudelovanje francuskih divizija i artilerije, nastavlja se danas sa najvećim uspehom prema predviđenom planu. Prodor, koji je postojao sinoć na prostoru od 11 kilometara, proširio se sada na jedan front u širini od 25 km. i u prosečnoj dubini od 7 km.

.. . Na zapadu, srpske trupe su u jednom skoku osvojile ceo masiv Sokola i utvrđenu zonu između Gradešnice i Sokola.

... Na istoku, I grupa francuskih divizija, proširila je napad II srpske armije, te je sjajno osvojila odbranbene redove Zborskog.

Ukupno, više od 4.000 zarobljenika, između kojih je jedan pukovnik sa svojim štabom, više od 30 topova, bacači mina, mitraljezi, slagališta municije i znatan drugi plen nalaze se u našim rukama.

Boreći se rame uz rame, francuske i srpske trupe takmičile su se u izdržljivosti (istrajnosti), hrabrosti i požrtvovanju. Njihov duh je divan. Jugoslovenske trupe gonile su neprijatelja sa izvanrednom energijom. Treba da se naročito pohvali (spomene) rad francusko-srpske avijacije ..

M. Vojvodić — D. Živojinović, *Veliki rat Srbije 1914—1918*, Beograd, 1970 (u daljem tekstu: M. Vojvodić — D. Živojinović *Veliki rat*), 409.

¹ Stvaranje solunskog fronta otpočelo je, posle neuspele galipoljske operacije, iskrcavanjem dveju francuskih i jedne britanske divizije u Solunu 5. oktobra 1915. To je bilo vreme kada je na Srbiju preduzeta čuvena Makenzenova ofanziva višestruko nadmoćnijih nemačkih, austrougarskih i bugarskih snaga, koja se završila porazom i povlačenjem srpske vojske preko Albanije na ostrvo Krf. Pokušaj savezničkih snaga da dolinom Vardara priteknu u pomoć Srbiji, brzo je propao. Desetkovane jedinice srpske vojske obrazovale su u Grčkoj tri armije (6.025 oficira, i 124.190 vojnika), koje su u leto 1916. prebačene na solunski front, organizovan od saveznika početkom iste godine, kada je njihov vojni kontingent povećan na 5 britanskih i 4 francuske divizije. Sve snage na ovom frontu bile su stavljene pod komandu francuskog generala M. Saraja. Prema savezničkim snagama stajale su bugarske i nemačke trupe. Posle borbi koje su započete u vezi sa ulaskom Rumunije u rat, kao i velikih gubitaka na obe strane, došlo je krajem 1916. godine do zatišja na čitavom frontu. Saveznici, kao i Centralne sile, koncentrišu tokom 1917. jake snage duž linija solunskog fronta, ^bog izuzetno velikih gubitaka rasformirana je 3. srpska armija 28. marta 1917.

¹ ujenim ljudstvom popunjene su 1. i 2. armija. Za sve ovo vreme solunski front, koji su Saveznici, sa izuzetkom Francuske, smatrali sporednim bojištem, održan je velikim zalaganjem Srbije.

Odluka o ofanzivi na solunskom frontu došla je u vreme kada su se savezničke snage (oko 30.000 srpskih i 140.000 savezničkih vojnika) nalazile u krizi zbog neaktivnosti i niza drugih unutrašnjih problema. Zahvaljujući izvanrednom Požrtvovanju srpske vojske i jednog broja jugoslovenskih dobrovoljaca, probaj solunskog fronta započeo 15. septembra 1918, završen je već krajem istog meseca

Solun, 3. oktobra/20, septembra 1918.

. . . Kao direktiva za rad služice ova depeša dobivena iz Pariza od Predsednika Gospod. Pašića:

Ne gubit'e ni časa iz vida da treba spremi što brže jedno odeljenje dobrovoljaca, sastavljeno od Crnogoraca, koji su na ovome frontu i dodati im jedno od Jugo-Slovena, te da prodru u Crnu Goru i podignu narod, oteraju slaba odeljenja austrijska i proglase Ujedinjenje Srbije sa Crnom Gorom i izaberu privremenu upravu.

Treba preduhitriti i Talijane koji tako isto spremaju, da uđu u Crnu Goru i u ime Kralja Nikole uzmu upravu nad zemljom.

Treba što pre zameniti bugarsku vojsku i upravu u Prizrenu i Peći i otuda ući u Crnu Goru.

Tako isto treba postupiti i sa Albanijom (severnom), samo tamo treba upotrebiti Albanski kor izmešan sa našim oficirima i vojnicima Arnautima iz naših krajeva.

Esad-paša doći će odmah.

Odnosno formiranja novih dobrovoljačkih formacija izvoleće Načelnik činiti mi predloge.

Srpsko-crnogorski odbor za Ujedinjenje od 5 članova, spreman je za put i može se uputiti đeneralu Vasiću. Odbor ima spisak Crnogoraca u našoj vojsci sa svima potrebnim podacima. Ima sada Crnogoraca: Oficira . . . 90, činovnika 53, podoficira 191 i vojnika oko 470.²

Janković — Krizman, *Grada*, 326—327.

A. TRUMBIC — REGENTU ALEKSANDRU

London, 27. septembra 1918.

Posle tolike tuge, počinje zračak radosti da obasjava našu dušu. Najnovija pobeda Kraljevske srpske vojske i Dobrovoljačkih jugoslovenskih trupa, krvlju je još jednom zasvedočila pred čitavim svetom, da smo mi: Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod i da hoćemo oslobođenje

izbacivanjem iz rata Bugarske (i kapitulacijom Turske), kao i zarobljavanjem preko 90.000 neprijateljskih vojnika. Srpska vojska, dobrovoljci (oko 21.000 boraca) i savezničke vojne snage, uspele su da 12. oktobra zauzmu Niš i 1. novembra oslobode Beograd. Dok je francuska grupa divizija nastupala dolinom Timoka prema Dunavu i Sofiji, 2. srpska armija upućena je preko Skoplja na Kosovo i Metohiju, gde su 21. oktobra od Jugoslovenske divizije formirane Jadranske trupe koje su usmerene preko Albanije i Crne Gore na jadransku obalu. Celokupna Srbija bila je posle proboja solunskog fronta oslobođena za samo mesec dana, a savezničke trupe izbile su na granice Austro-Ugarske. To je bilo presudno za dalji tok ratnih zbivanja.

² Pobedonosnu vojnu ofanzivu pratila je i briga srpske vlade o ostvarenju ratnog programa i ciljeva Srbije, te su u tom smislu preduzimane i odgovarat juće političke mere. U Makedoniji je zaveden blag i tolerantan odnos prema stanovništvu u duhu proklamacije regenta Aleksandra od 25. decembra 1914. Stanovništvo je pomagano i materijalno, a blaga politika za razliku od one iz 1912—1913, bila je i posledica bojazni da Saveznici ne odrede plebiscit u Makedoniji.

Na Kosovu, u vreme proboja solunskog fronta, Ohridski odred srpske vojske pomagao je pobunu albanskog stanovništva protiv okupatora u severnoj Albaniji, dok je posle uspešne ofanzive, srpska vojska morala oružjem da suzbije otpor jednog dela Albanaca prema vraćanju u granice srpske, odnosno jugoslovenske države. Njihov oružani otpor nastavio se i posle stvaranja jugoslovenske države. Kao što se i iz priloženog dokumenta uočava, posebna briga srpske vlade bila je posvećena Crnoj Gon.

od tuđinaca i naše ujedinjenje u jednu državu. Dok junacima palim na Mačedonskim planinama za slobodu ispaćenog roda odajemo dužnu poštu, — divimo se hrabrosti i vitalitetu našeg plemena, koje posle Gvozda i Kosova, posle stoleća robovanja, posle nečuvene albanske katastrofe, može da tuče neprijatelja i povraća domovini razoreno ognjište. Jugoslovenski Odbor, dok Vašem Kraljevskom Visočanstvu, koje predvodi viteške vojske našeg troimenog naroda, iskazuje osećanje divljenja i poštovanja, — šalje hrabroj vojsci zahvalnost i priznanje. Čitav naš narod pod austrougarskim jarmom s ponosom gleda na svoje dobrovoljce Jugoslovenske divizije, koji su na Kozjaku ponovili dokazanu hrabrost i osvežili slavu stečenu 1916. godine u Dobruđzi. Krv njena prolivena uz bok braće iz Srbije, novo je jemstvo, da posle ovoga rata ne može biti više Srba, Hrvata i Slovenaca pod mrskim gospodarstvom Habsburga. Njihova zvezda tone a naša se rađa.

Trumbić, s.r.

M. Vojvodić — D. Živojinović, *Veliki rat*, 445—446.

VOJVODA Ž. MIŠIČ — KOMANDANTU 2. JUGOSLOVENSKOG PUKA

Skoplje, 14/1. oktobra 1918.

Sa odredom produžite kretanje za Peć najpogodnijim pravcem i po maršruti koju ćete sami odrediti. U Peći ćete dobiti dalja naređenja.

Nema podataka da li u Metohiji ima još neprijatelja. Po jednoj neproverenoj vesti naši ustanici su ušli u Novi Pazar i Peć. Pri svem tom napredujte obazrivo i sa oprezom.

Francuzi drže Prizren i poslali su patrole ka Đakovici; Mitrovica je također u rukama Francuza. *"

Ako bi, pri prelasku Crnogorske granice, naišli na kakve Crnogorske trupe ili organizacije, objasnite im da vi dolazite kao gonioци austrijske vojske i kao prijatelji i oslobodioci celoga srpskog naroda, bez obzira na granice, koje će se docnije regulisati. Ako bi bilo otpora, onda se zaustavite i izvestite Vrhovnu Komandu, kako bi se stvar raspravila mirnim putem.

U pogledu ishrane odreda, organizujte odmah snabdevanje na licu mesta, sa sredstvima koja su obilna u Metohiji. Obrazujte odmah slagališta hrane i pečenje hleba. Sva će se hrana platiti narodu, s toga dajte uredne priznanice . . .³

Janković — Krizman, *Grada*, 360.

³ Instrukcije koje je srpska Vrhovna komanda slala svojim jedinicama sugerisale su takođe obazrivu i sračunatu politiku koju je proklamovala Pašićeva vlada da se pri oslobađanju teritorija što je moguće više izbegnu nespozrazumi i sukobi sa stanovništvom pojedinih krajeva. Takva je politika, u celini posmatrano, bila dobro sračunata, ali i primljena od sveg slovenskog i neslovenskog stanovništva, sa izuzetkom dela albanskog na Kosovu i Metohiji. Dok, na primer, kod Mađara u Vojvodini nije zabeležena ni jedna žrtva, niti je pružen bilo kakav otpor pri ulasku srpskih trupa, dotle je na Kosovu i na granicama Prema Albaniji u nekoliko sledećih godina vođen pravi mali rat, koji su pored domaćeg stanovništva potpomagale i vodile Albanija i Italija.

Značajno je istaći kako se i u ovom dokumentu pominje, učešće ustanika, komitskih i gerilskih odreda, u kojima je bilo i Albanaca, koji su kao i celokupno jugoslovensko stanovništvo pomagali napredovanje srpskih i savezničkih trupa, a često i samostalno napadali neprijatelja, oslobađajući znatne delove teritorije. I tokom samog rata komitski pokret bio je snažan kako u Srbiji (topički ustanak i dr.), tako i u Crnoj Gori.

Skoplje, 31/18. oktobra 1918.

Iz političkih razloga bilo bi korisno ako bi se naši slabi delovi ili patrola mogli prebaciti na teritoriju Austrije. To će biti naročito moguće učiniti na irontu Bosne. Za ovo upotrebiti samo ljude koji se jave dobrovoljno sporazumno sa, tamošnjim stanovništvom. Jedino u slučaju da neprijatelj evakuiše izvesnu svoju teritoriju, mogu se za njim uputiti naši slabi delovi na pravcima gde je lako snabdevanje i život trupa.

Inače cela naša vojska po dolasku na granicu Austrije treba da se zadrži do daljeg naređenja radi odmora, uređenja i snabdevanja svima potrebama.⁴

Janković — Krizman, *Grada*, 432.

PREDSTAVNICI NARODNOG VIJEĆA SHS — SRPSKOJ VRHOVNOJ KOMANDI

A

Zagreb, 7. novembra 1918.

1. U Fijumu — na Rijeku oko 500 ljudi sa oficirima da bi se afirmirala hrvatska teritorija od Italijana, koji se tamo iskrcavaju.

2. Da se trupa od 1000 ljudi sa izabranim oficirima za taj posao pošalje u Zagreb da odnese formalan pozdrav kraljevine Srbije Narodnom veću, da mu se stavi na raspoloženje, jer Narodno veće momentalno ne raspolaže potrebnom organizovanom silom, a postoji temeljna sumnja da u Zagrebu može doći do jednog velikog pokreta od strane Austriskih elemenata-frankovaca, Seljačke stranke a protiv Narodnog veća.

3. Da se što pre a po mogućstvu i što više trupa pošalje u Bačku i Banat u zajednici sa Savezničkim trupama (Francuzima) radi uticaja na Mađzarsko javno mnjenje i Mađzarsku vladu.

4. Da se posedne čitav teritorijum Slavonije zapadno od linije otsek-Šamac do Zemuna. Već sad mogu javiti da ulazak ovih srpskih trupa ne može nigde naići na ma kakav otpor, jer u celoj bivšoj Austro-ugarskoj monarhiji postoji užasan nered izuzev Češke.

⁴ Naredbom glavnokomandujućeg savezničke vojske na Balkanu, generala F. d'Eperea, od 30. oktobra 1918, zahtevano je da se manje jedinice srpske vojske prebace preko Save i Dunava kako bi se svetu obznanilo da su antantne snage konačno na tlu Austro-Ugarske. Delovi srpske I armije počeli su sa prebacivanjem preko ovih reka 3. i 4. novembra. Prodor srpske vojske na tlo bivše Monarhije podstaknut je i Pašićevim telegramom vojvodi Mišiću od 2. novembra, u kome je traženo da srpska vojska uđe u Bosnu, Banat, Srem i druge jugoslovenske oblasti pre potpisivanja primirja sa Austro-Ugarskom.

Od stanovništva iz ovih oblasti stizali su pozivi srpskoj vojsci da zaštiti jugoslovenske teritorije i u njima održi red. Delegacija Narodnog vijeća Bosne i Hercegovine uputila je molbu vojvodi S. Stepanoviću 4. novembra za ulazak srpskih trupa, pa su jedinice II armije već 6. novembra ušle u Sarajevo. Slični pozivi stizali su i iz mnogih drugih mesta. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu uputilo je u Beograd 5. novembra i jednu svoju delegaciju koja je tražila od srpske vlade vojnu pomoć radi zaštite stanovništva, kako od lokalnih nemira, tako i od razbijene austrougarske vojske koja se povlačila, a posebno od nadiranja Italijana na jadransku obalu. Od zarobljenika koji su se vraćali u zemlju, srpski potpukovnik S. Švabić obrazovao je jedinicu sa kojom je na molbu slovenačke vlade zaustavio nadiranje Italijana prema Ljubljani. Jedan bataljon srpskih vojnika stigao je u Zagreb 14. novembra i već je sutradan ušao u Rijeku, uspevši da u ovom regionu spreči dublje prodiranje Italijana.

Raspoloženje našeg naroda u Vojvodini Srpskoj jeste bezuslovno za Srbiju pa je preko potrebno o tome voditi računa. O detaljima poslužiće usmeno u Beogradu sa svojim vojnim izaslanikom majorom Dragutinom P. L. Bérkom. Sa Berkom mole da se ne upušta u principijelne političke razgovore.

M. Vojvodić — D. Živojinović, *Veliki rat*, 485—486.

PUKOVNIK D. SIMOVIĆ — SRPSKOJ VRHOVNOJ KOMANDI

Zagreb, 13. novembra 1918.

Od naših zarobljenika u Austrougarskoj koji su od vlade Narodnog veća bili zadržani u Zagrebu i Ljubljani radi održavanja reda formirana su dva pešadiska puka prvi u Zagrebu a drugi u Ljubljani sa jednim eskadronom konjice i jednom poljskom baterijom u Ljubljani. U toku su formiranja jedna poljska i jedna haubička baterija u Ljubljani, dve poljske i jedna haubička baterija i 1—2 eskadron konjice u Zagrebu. Italijanske trupe u jačini oko jedne divizije u pokretu su od Trsta ka Ljubljani prešli demarkacionu liniju predviđenu ugovorom o primirju između Austrije i Italije i sinoć 13 ovog meseca u veče došli do Vrhnika. Na zahtev vlade Narodnog veća SHS u Zagrebu naredio sam komandantu srpskih trupa u Ljubljani da obavesti komandanta Italijanskih trupa, da je vojska Kraljevine Srbije u ime sila sporazuma sa vladom Narodnog veća okupirala oblasti Ljubljane i da umoli komandanta italijanskih trupa, da se dalje nastupanje istih obustavi. Komandant deneral, italijanskih trupa izjavio je da on ne priznaje srpsku vojsku u Slovenačkoj i nije hteo stupiti u vezu i sporazum sa našim komandantom. Stoga na ponovljeni zahtev vlade Narodnog veća izdao sam naređenje komandantu naših trupa u Ljubljani, da dalje nadiranje italijanskih trupa ka Ljubljani spreči na svaki način, a u krajnjem slučaju upotrebom čak i oružja o čemu da blagovremeno obavesti komandanta italijanskih trupa. Molim za najhitniju intervenciju kod italijanske vlade, da zaustavi dalji ulazak njihove vojske u Slovenačku, kako time ne bi izazvali javne proteste našeg stanovništva i oružani otpor Kraljevine Srbije i kako bi se sprečio sukob između naših i Savezničkih trupa.

M. Vojvodić — D. Živojinović, *Veliki rat*, 487—488.

POTPUKOVNIK LJ. MAKSIMOVIĆ — KOMANDANTU I ARMIJE:

Rijeka, 15. novembra 1918.

Na putu od Rume do Rijeke bataljon je dočekivan sa velikim manifestacijama. Naročito se ovo ispoljilo u Rijeci, gde je manifestovalo najmanje 30.000 ljudi. Ova manifestacija, koja je bila izraz bratskog dočeka i izjava solidarnosti bila je povod da admiral italijanske flote ispolji ljubomoru, pa je došao da izjavi, da će se iskrcati, odnosno suvim doći jedna brigada italijanske pešadije i jedan puk američanske vojske, radi okupacije Rijeke.

• . . U to vreme potpukovnik Dušan Simović saopštio mi je, da izvestim admirala italijanske flote, da je kraljevska srpska vojska u ime našeg sporazuma okupirala Rijeku i da se može dozvoliti ulazak samo je-

dne italijanske čete i to samo posle američanske vojske, i da se više ne može dozvoliti i da će se upotrebiti oružje. Saopštio sam ovo admiralu, no u tom vremenu dojurili su u varoš blindirani automobili. Zahtevao sam od admirala da naredi da se odmah povuku, on se izvinjavao da nije naredio da uđu u varoš i odmah je dozvaio oficira da mu naredi, da napusti varoš. Ovaj postupak izazvao je manju demonstraciju od strane Italijana na Rijeci. Naredio sam odmah pripravnost celog garnizona, no admiral je bio prinuđen da večeras odustane od izvršenja. U celom primorju vlada veliko ogorčenje protivu Italijana. Sa Istrom nema poštanske ni telegrafske veze. Sem toga Italijani su se iskrcali u Zadru, Šibeniku i Trstu. Molim komandanta za instrukcije. Potpukovnik Simović kao delegat Glavne Vrhovne komande izdao mi je naređenje da osiguram bazu i zaprećim ulazak italijanske vojske u Rijeku više od jedne čete.

M. Vojvodić — D. Živojinović, *Veliki rat*, 488—489.